

על ספר "חשבון הנפש"

(ספר מוסר שחיברו משכיל)

בביקורי בירושלים, באחד מימי חול המועד אצל ידיד אחד, ת"ח מובהק ואיש הספר, נפעמתי לראות ספריה עשירה, מטופחת ומסודרת להפליא. הספריה גודשת ארונות ומדפים, המקיפים את ארבעת הקירות של הסלון עד אפס מקום, ומלאים ספרים מן הרצפה עד התקרה. שלטון הסדר מושלם בה עד כדי כך, שגם בחושך מגשש בעל הספריה בידיו ומוצא מיד, בקלות, כל ספר הנדרש לו.

בעוד שאני עומד מלא השתוממות והתפעלות על הסדר הנפלא, בו עומדים הספרים למקצועותיהם, לענפיהם ולסוגיהם, שח לי ידידי. שהוא משקיע מחשבה רבה ברכישת כל ספר, ואח"כ בשיבוצו במקומו הראוי לו. בין הדוגמאות שהראה לי היה "ספר המדות" לאריסטו. מתרגם הספר הזה, מיוונית ללשון ק, הוא ר' מאיר אלגואדיש, שהיה רב הכולל של מלכות קסטיליא לפני שש מאות שנה, בערך, והוא כותב בהקדמתו: "...והנה חכמי יון אשר לא ראו אור התורה, אבל בהיותם משכילים ובוחרים ארחות יושר, חברו ספרים ללמד אדם דעת ודרך תבונות, ובפרט אריסטו ראש חכמי יון חבר ספרים בהנהגת המדות", והנה ר' יוסף תאומים בעל ה"פרי מגדים" כותב בהסכמה שנתן למו"ל: "...ספר המדות שכתב החכם אריסטו ובו דבר ידבר בו מענין תיקון המדות וזה אינו כשאר ספרים אשר שתו בשמים פיהם אבל זה "כולו מוסר השכל" – ועל פי שנים עדים אלו – אומר לי ידידי בעל הספרים – הוכשר ספר זה לבוא בקהל הספרים הפרטיים שלי... – אמנם, לפי תוכן הספר, הייתי צריך להעמידו בין "ספרי מוסר ומחשבה" – אבל העמדתי אותו כאן, למטה, במדף שהכותרת "ספרים שונים" רשומה עליו... – כי למרות לר' סעדיה גאון, הרמב"ם ובעל העקדה, ועוד הרבה מגדולי ישראל, מצטטים מדברי אריסטו, אבל איך ימלאני לבי להעמידו בין ספרים קדושים, בין ה"מורה נבוכים" ל"ארחות צדיקים"? הלא יש להבדיל בין הקודש ובין החול!

אז שלפתי את הספר "חשבון הנפש", שעמד בין ספרי המוסר, ושאלתי את ידידי: אם כן, מדוע סידרת ספר זה בין ספרי קודש?

הוא הזדעזע עד עומק נפשו לשמוע ממני שספר זה חיברו פילוסוף נכרי, ואחד מן ה"משכילים" תרגם אותו מהלשון האנגלית ללשון הקודש וקנה אותו בשינוי מעשה על ידי שהוסיף גופך משלו...

אחד מה"משכילים" הראשונים בגליציא היה מגנח מנדל לפין איש סטאנוב. הוא נולד בשנת תק"ט ומת בשנת תקפ"ו, לפין זה היה מה"אפוטרופסים הבלתי קרואים של עם ישראל, אשר ראו את תפקידם לפעול למען העם על ידי הפצת "השכלה" בקרב המון העם ה"נבער מדעת", כדי להיטיב את גורלו, לשפר את מצבו הכלכלי ו"להעלות" את רמתו המוסרית...

מנדל לפין לא היה סופר מקורי, רוב ספריו הם תרגומים מספרי העמים, הוא תרגם בין השאר, ספר רפואות של נכרי אחד והדפיסו בשם "רפואת העם". הוא שהוציא לאור את הספר, הכולל פרקי מוסר, שתרגם מתוך הספר על מדות הנפש ובחינת האדם של הפילוסוף האמריקאי הנודע בנז'מין פרנקלין, הוסיף נופך משלו, וקראו בשם "חשבון נפש".

ר' ישראל סלנטר זצ"ל, אשר מסר נפשו להפצת תורת המוסר בעם ישראל, השתדל גם להדפיס ולהפיץ ספרי מוסר. הוא הוציא לאור, בשנת תר"ד, את ה"מסילת ישרים" והוסיף בסופו את "אגרת המוסר" הידועה שלו. בהשתדלותו נדפס אז, בשנת תר"ה, ספר "תיקון מידות הנפש" של ר' שלמה אבן גבירול. וכשראה ר' ישראל סלנטר בספר "חשבון הנפש" עצות מעשיות לתיקון המדות, ותכנית רחבה לשפר אותן על ידי תרגילים הדרגתיים, הכריע בדעתו שיש לקיים, במקרה זה, דברי החכם "קבל האמת ממי שאמרו", ו"חכמה באדום תאמין" והמליץ להוציא שנית ספר זה (בוילנא בשנת תר"ה) – אבל בודאי לא התכוון ר' ישראל להשוותו לספר קדוש יותר מ"ספר המדות" לאריסטו...

עוד בהנ"ל

(עוד על הספר הנ"ל)

תגובה מאחד הקוראים:

במאמר הקודם, נכתב על הספר "חשבון הנפש" שיש להורידו ממדף ספרי המוסר שחיברו חכמי ישראל ז"ל אל המדף שבו נמצאים ספרים מועילים כספרי אריסטו וכדומה. זאת, בטענה כי מחבר הספר היה "משכיל".

הכותב אינו מספר מי גילה לו רז זה, שהשם המופיע בדף השער אינו שמו האמיתי של המחבר, ואף את"ל שאכן המחבר הוא האדם המזוהה על-ידו – היכן ראה שאיזה רב או פוסק יצא נגדו בהאשמות כלשהן?

לי עצמי אין כל מידע על האיש ועל מעשיו מלבד מה שמובא בספרי המשכילים, לפיהם שהה בברלין ו"התחבר" למשכילים שהיו שם, ואחר-כך חזר לפולין. שם הגיש, בשנת 1791, מיזכר בצרפתית לסיים הפולני (היה זה זמן קצר לפני החלוקה הסופית של פולין), ובו הצעות לשיפור החינוך היהודי. לא ברור אם הגשה זו היתה על דעת גדולי ישראל או בניגוד לדעתם, וכפי הנראה, גם כותב המאמר לא טרח לקרוא או לברר את תוכן ההצעה.

כיצד אפשר לכתוב כך על סופרים, שספריהם הודפסו עם הסכמות של רבנים חשובים, בעידודם הנלהב של גדולי ישראל, מרבי ישראל סלאנטר זי"ע ועד לרב אייזיק שר ז"ל: ספרים

ששכנו כבוד על מדפי המוסר של גדולי ישראל, ביניהם גם הגרש"ז אויערבאך זללה"ה, אשר מי כמוהו היה בקי במעשיהם ותעתועיהם של המשכילים.

ידוע, וגם זאת רק ממקורות של משכילים, כי הסופר מנחם מנדל לפין, שלדברי הכותב הוא – הוא מחבר הספר, היה מהמתנגדים החריפים לחסידות. האם על כך נצא הקצף? הכותב מציין בציניות, כי המחבר "היה מהאפוטרופסים הבלתי-קרואים של עם ישראל", אשר ראו את תפקידם בהעלאת רמתו המוסרית של עם ישראל. יש לציין, שלא מדובר ב"כאשר זמם" בלבד אלא ב"כאשר עשה". המחבר לא רק זמם, אלא אף ביצע את "זממו", והיה מהתורמים הנכבדים בחינוכם של כמה וכמה דורות מישראל, וביניהם כאלה שהתפתחו לגדולי מוסר והוראה, וכל זאת בעידודם ובהסכמתם הנלהבת של גדולי ישראל, לא ממינוי עצמי כ"אפוטרופוס בלתי-קרוא".

עוד הוא כותב בסרקסטיות, כי המחבר תרגם דברים מאנגלית (גם זאת לא ידעתי מנין לו. שפות ההשכלה בימיו היו הצרפתית והגרמנית, וייתכן שקרא את הספר או את תמציתו בתרגום צרפתי או גרמני, אך זה כבר אינו נוגע לענייננו). וקנה אותו בשינוי מעשה, על-ידי כך שהוסיף נופך משלו. גם כאן לא זכיתי לרדת לסוף דעתו. למה זה החליט על-פי עצמו כי חיבור ספר, שחלקו לקוח מספרי האומות, והוא ממולא על-ידי יודע תורה בדברי תורה ויראת שמים אינו "נקנה בשינוי"? וכי "שמונה פרקים" אינו ספר קדוש, מאחר שהרמב"ם כותב בהקדמתו שחלקים רבים במתודולוגיה לקוחים מספרי האומות? האם הדבר שווה לספרי אריסטו שתורגמו לעברית, בלא כל ביקורת, תוספת או מגרעת?

ועתה, נניח גם שההאשמות שהטיח הכותב, מפי ספרי המשכילים, בלפין הן נכונות, ונניח גם כי הוא-הוא מחבר הספר, כפי שמניחים הם. הרי גם כותב המאמר אינו טוען שהיה מין, ומי זה לחש על אוזנו לאמור, שאדם שאין רוח חכמים נוחה מחלק ממעשיו והשקפותיו, שכתב ספר טוב, המלא בפסוקים ומאמרי חז"ל ומעטר בהסכמות של גדולי הדורות ובהקדמה של רבי אייזיק שר, אין בו קדושה ויש להניחו על מדף ספרי יוון, וכל זאת – על-אף שבדרך כלל הוא כרוך עם ספרי קודש אחרים? לעצם עידודו של הגר"ס להדפסת הספר מתייחס הכותב בהנחה שכיוון שהספר מועיל, הכריע רבי ישראל "שיש לקיים כאן" קבל את האמת ממי שאמרה", ו"חכמה באדם תאמין". אם נכונות האשמותיו של הכותב, כי אז יש כאן חידוש לא קטן, והוא כי יש להתייחס כך לא רק לספרים טכניים, ואף לאלו המנתחים את כוחות הנפש מבחינה טכנית יבשה, אלא גם לספרים המלאים בהשקפת עולם ובפירושי פסוקים ומאמרי חז"ל. האומנם כך חושב הכותב? והאומנם מסוגל בעל השקפות כוזבות לכתוב ספר כזה בלא החדרת דעות לא נכונות, עד שניתן להמליץ עליו, ועוד בחום כה רב, כפי שנעשה על-ידי גדולי בעלי המוסר?

בברכה.

תשובת הסבא זצ"ל:

אחרי פרסום המאמר קבלתי עשרות תגובות, מאנשים שונים, בסגנון כזה או אחר, גם פנים אל פנים וגם טלפונית. רובם הביעו מחאה, וציינו שגם הגאון רי"א שר זצ"ל יזם הוצאה חרשה של ספר זה, אשר יצא לאור בליטא בשנת תרצ"ז, והוסיף בראשו הקדמה נלהבת בשבח הספר.

אחד מן המוחים עמד בתוקף על כך שישנה כאן טעות: ר' מנדל איש סאטאנוב, שמופיע על השער כמחבר הספר, איננו אותו מנדל לפין מסטאטנוב ה"משכיל" הידוע! כי אם איש אחר, איש הגון, כפי שמעידים עליו רבני דורו, והוא הוא שחיבר בעצמו את הספר הזה. לא הועילו כל ההוכחות הנגדיות שלי, ואף סרב לבוא לביתי לראות במו עיניו, שחור על גבי לבן, את ההוכחות שלי, בטענה: "אין לי מה לבוא כי לא יתכן דבר כזה!" – אמרתי לו הרי אתה ממש כאותו שאמרו לו "דבר זה כתוב ברמב"ם" והוא ענה: דבר זה לא כתוב ברמב"ם! – אם כן – ענה לו הלה – "ניתי ספר ונחזי", אמר לו: לא ניתי ולא נחזי!...

ובכן, ה"משכיל" מנדל סאטאנוב, בהיותו בגרמניה, הופיע בשם: מנדל לפין מסאטאנוב, ושם הדפיס, בשנת תקמ"ט, את ספרו "רפואות העם", וקבל עליו הסכמה מאת בעל ה"פרי מגדים" על שער הספר "חשבון הנפש" שיצא לאור בשנת תר"ה, בהשתדלותו של מרן הגר"י סלנטר, אמנם כתוב: "חברו הרב המשכיל החכם מוהר"ר מענדיל זבארזר איש סאטאנוב" אבל מאחורי השער, אחרי רשימת 12 הרבנים, שנתנו הסכמתם לספר בהוצאתו הראשונה, כתוב בפירוש: "ועוד כמה גאונים הבאים בהסכמותיהם בספרו "רפואות העם" ובתוכם הסכמת הרה"ג בעהמ"ח "פרי מגדים" זצ"ל" – הרי הדבר ברור מעל כל ספק שאותו מנדל לפין, המשכיל הידוע, שחיבר את הספר "רפואות העם" הוא הוא שחתם על ספר "חשבון הנפש" מנדל זבארזר – מטעם הכמוס עמו.

אח"ח 1234567

ולעצם הדבר – יתכן מאוד שהמערערים צודקים! טענתם, אכן, מתקבלת על הדעת: "המבלי אין בישראל בארות מים חיים, של ספרי מוסר ומדות, שאנו נזקקים לשאוב מבורות נשברים, ומתוך "חכמה שבאדום"? – יתכן מאוד שאילו היו יודעים מרן הגר"י סלנטר והגר"א שר, זכר צדיקים לברכה, שספר זה תרגם "משכיל" אחד, מתוך ספר שחיבר פילוסוף נכרי, לא היו נותנים ידם להדפיסו ולהפיצו בישראל – למרות שהוא ספר טוב ומועיל מצד עצמו ו"חכמה באדום תאמין" – אבל מאחר ששנים עשר מרבני הדור הקודם נתנו את הסכמותיהם בראש ההוצאה הראשונה של הספר, סמכה דעתם עליהם, ולא חששו שאחד מן ה"משכילים" הטעה את הרבנים והציג את עצמו כמחבר הספר. (דוגמת "חותמו של אחיה השילוני ראה וטעה" – סנהדרין קב.)

מקרים כאלה "כבר היו לעולמים" – במאמר מי חיבר את הספר "קיצור סמ"ג" פרסמתי דבר נורא שקרה לפני כמאתים שנה: מדפיס אחד הדפיס ספר שכתב כומר אנטישמי מפורסם, והביא אותו לפני ה"קרנן נתנאל", והעיד על עצמו שהוא העתיק ספר זה מתוך כתב יד עתיק, מלפני חמש מאות שנה, שכתב אותו רבנו משה מקוצי בעל הסמ"ג. החיד"א, בראותו את ההסכמה

של ה"קרוב נתנאל", ואת ההקדמה של המדפיס, כתב ב"שם הגדולים": "קצור סמ"ג שנדפס בזמננו נראה שקיצרו הרב מחבר הסמ"ג עצמו, וכן נראה מההסכמה שההקדמה אשר בתחלתו" – ספר זה נתעטר בשלשה ביאורים, ממחברים חשובים, וזכה לעשר מהדורות, ומתוכן שנים בזמן האחרון. וכך, הגיע הספר "קיצור סמ"ג", שכתב אותו גוי, למקום נכבד בין ספרי הפוסקים!

וזאת לדעת ש"משכילי" גליציא, שהיו יחידים ובודדים בתקופה ההיא, היו שונים בחיצוניותם מ"משכילי" ברלין – הם היו מגודלי זקן ופיאות, ולבושם לבוש יהודי ככל יהודי המקום – הם חששו להתבלט בחיצוניות, כי אז היתה החברה מקיאה אותם ממנה... הם רק ניהלו מלחמה כנגד הרבנים אשר אינם מבינים את רוח הזמן, ומונעים את "אור ההשכלה" מהמון העם, הנבער מדעת, והעמידו את עצמם כדואגים לטובת עם ישראל ולמצבו החמרי והרוחני... וכשבא "משכיל" זה, עם הספר בידו, לפני הרבנים, שלא הכירו את פנימיותו, וראו שהספר הוא באמת ספר טוב, לא חשדו בו שהוא מתהדר בנוצות של פילוסוף נכרי, ונתנו לו את הסכמותיהם.

הזהות בין ספר "חשבון הנפש" לספרו של הפילוסוף האמריקאי בנז'מין פרנקלין "אין החי יכול להכחיש את החי"... ניתי ספר ונחזי! – אלא שיש לברר מי העתיק ממי. יתכן שפרנקלין הוא שהתהדר בנוצות זרים, והוא הוא שהעתיק מספר "חשבון הנפש", שהתגלגל בדרך מקרה, לאמריקה והגיע לידי של פרנקלין – אלא שלפי זה יש לתקן... את שנת לידתו של פרנקלין. פרנקלין כותב בספרו: "טוב אשר יידעו צאצאי כי, בעזרת ה', תכסיס זה (זאת אומרת שיטת חינוך זו), הוא אשר חייב לו אביכם תודה על אשרו בחייו עד שהגיע לגיל שבעים ותשע לכתוב את הדברים הללו" – ובספרי ההסטוריה כתוב שפרנקלין נולד בשנת 1706. – ולפי זה יוצא שהוא כתב את ספרו בשנת 1785. והספר "חשבון הנפש" נדפס לראשונה רק בשנת 1809 (תקס"ט)... אך, בידוע לכל, אין לסמוך ואין לתת אימון בכותבי היסטוריה מאומות העולם אשר פיהם דבר שוא וימינם ימין שקר.

אלא שבתחילתו של ספר "חשבון הנפש", בסעיף כ', כותב המחבר בעצמו דברים אלה: "אכן לפני כמה שנים נתגלתה תחבולה חדשה, והיא המצאה נפלאה במלאכה זו, שכמדומה שיתפשט טבעה כהמצאת הדפוס שהביאה אורה לעולם" ואז הוא מתחיל לבאר, ולהסביר באופן מעשי, את מהלך התחבולות בתיקון "שלוש עשרה המדות" – שעל זה בנוי כל הספר.

נשארו רק שתי אפשרויות: או, כפי שכתבתי במאמרי, שמרן הגרי"ס זצוק"ל, בראותו שספר זה הוא טוב ומועיל לתיקון המידות, הכריע בדעתו שיש לקיים במקרה זה "קבל האמת ממי שאמרו: ו"חכמה באדום תאמין", או מאחר שראה 12 הסכמות של רבנים חשובים, לא חשש לחקור מי הוא המחבר, והעמיד הדבר על חזקתו אחרי שהתפעל מטיב הספר ותועלתו.

לאחרונה נתגלה ברבים קלונו של מחבר זה: בשנת תשכ"ד נתפרסם מאמר בשם "תכנית הריפורמה של מנדל לפין", ובו מופיע לראשונה, תרגומו של התזכיר ששלח "משכיל" זה לסיים

הפולני, בו הוא נותן עצות לממשלה כיצד לתקן את אורח החיים של יהודי פולין, כדי להכשירם להיות אזרחים המועילים למדינה.

הרי לפניכם לקט "פנינים" מתוך התזכיר:

"הקבלה והחסידות גרמו לבערותם התרבותית של ההמונים היהודים".

נחוץ גם לפקוח את עיני הרבנים העצומות למען יראו את הבערות שבפולני כת הקנאים הדתיים".

"המוצא הרציונלי לשנות את מצב החינוך הגרוע, הוא ההקמה המיידית של בתי ספר ליהודים שבהם יוכל הנוער שלהם ללמוד חינוך גם לקרוא ולכתוב בשפה הפולנית".

"שפת הלימודים צריכה להיות השפה הפולנית. התלמידים מחוייבים ללמוד פרקים שלמים מספרי הקודש מתרגום פולני כדי לקנות באופן זה את השפה הפולנית".

"בבתי ספר אלה יתנו גם חינוך דתי כדי שההורים ישלחו בחפץ לב את ילדיהם לבתי ספר אלה".

"הנוער שהתחנך בבתי ספר אלה ילמד כבר כל מה שנחוץ לעיצוב אזרח מועיל. חניכים אלו יתחנכו לנושאי התרבות החדשה בעתיד, ועל הממשלה להכריח את הרבנים שיבחרו להם מזכירים את החניכים הללו, כדי לקדם בזה את השפעתם על העם".

נחוץ להשתמש בכוון הרוח של יהודי גרמניה בתור דוגמא לתכנית התיקונים בחיי היהודים בפולין.

1234567

התזכיר האורגינלי נמצא בארכיון מלכותי ציבורי, שלכל אחד יש זכות להגיע אליו, וכותב המאמר, שתרגם אותו מצרפתית לעברית, הוא הסטוריון ידוע שיש עליו החזקה של "קפילא ארמאה דלא מרעי אומנותיה", ואין להעלות על הדעת שהוא זייף בתרגום התזכיר, כדי להטיל מום בקדשים, ולתלות "בוקי סריקי" במי שראה את תפקידו להעלות את רמתו המוסרית של עם ישראל ובתזכיר שנכתב "על דעת גדולי ישראל"...

הספר בעצמו הוא ספר נפלא, כפי שמעיד בהתלהבות הגרי"א שר זצ"ל. אני אישית, מבין היטב את כל אלה שחרדו ורגשו לכבוד המחבר, כי לפני יותר מארבעים שנה, כשראיתי לראשונה את הספר הזה, לא הוצאתי אותו מתוך ידי במשך כמה ימים, עד שלמדתי את כולו עד תומו – אבל גם הגרי"א שר ז"ל לא אמר שיש להעמידו ב"כותל המזרח" של ספרי מוסר קדושים, בין ה"מסילת ישרים", ה"ארחות צדיקים" ו"מנורת המאור". מקומו הוא, כפי שכתבתי במאמרי, בין הספרים הטובים והמועילים, ע"י "ספר המדות" של אריסטו, או ספרו של אנטונינוס, שתורגם מרומית לעברית לפני שבעים וחמש שנה.

הערת הגאון ר' דוב לבנדו שליט"א על הספר הנ"ל

הדברים הכתובים בק"פ (וכן בקע"ט) הם בבחינת מוקצה מחמת מיאוס, ושום אדם הגון, כמוכר לנו, לא מסוגל לכתוב כזאת,

ואין ראוי לפרסמם גם כדי להוכיח את החשד על מהות כותבם משום הרחק מן הכיעור ומשום מידת הצניעות וכיוב"ז, ולא יעשה כן בישראל!

אוצר החכמה

[illegible]

אחת לאחת למצוא חשבון

(ספר מוסר בשם בואו חשבון שחיברו משכיל)

משל למה הדבר דומה? לאחד שהראה לחברו מרגליות ואבנים טובות שקנה באלף דינרי זהב. אמר לו חברו ואיך ידעת שלא הונה אותך המוכר? אמר לו, נועצתי את פלוני הנקרא בפי כל "פלוני המבין", כיוון ששמע זאת חברו, מילא שחוק פיו ויאמר: אמת שפלוני נקרא בפי כל "המבין", אבל היה לך מתחילה לדעת למה נקרא כך? ובמה כוח מבינתו גדול? ועכשיו אני אומר לך שפלוני מבין על חזנים, וזה דרכו לשמוע שיר החזנים הנוסעים מעיר לעיר ולהגיד משפטו בקהל אנשים הסובבים אותו וסומכים על אמונת מבינתו, ולכך נקרא בשם "המבין". אבל אבנים טובות ומרגליות לא ראה מימיו, כי עני הוא ומתפרנס בדוחק ממלמדות, ואם לא שאלת לאיש זולתו, קרוב הדבר ששילמת כפליים מכדי שווים.

(ציטוט מתוך הספר "זכרונות ומסעות" – אברהם בר גוטלובר, ח"ב עמ' 61)

מה? אברהם בר גוטלבר??? – ירימו גבותיהם שלומי אמוני ישראל שיודעים על המלחמות שניהלו שונאינו מנדינו נגד הרבנים ונגד היהדות, אלה מרשיעי ברית אשר עמדו על עם ישראל להשכיחם תורתך ולהעבירם מחוקי רצונך.

הלוא הוא שמשנת תרל"ו עד תרמ"צ הוציא ירחון בשם "הבוקר אור" – ראש פתנים שהפיץ מאמרי ארס, מדורי שנאה, ושפך אש וגפרית על הרבנים שמונעים את אור ההשכלה מעת ישראל כדי שיוכלו להשתרר עליהם, ואין להם לב לדאוג למצבו החמרי, ורק מעמיסים עליהם חומרות על חומרות.

הלוא הוא אשר היה מורה לתלמוד ודת, יחד עם עוד שני עוכרי ישראל, אדם הכהן לבנון וי"ל גורדון ב"בית מדרש לרבנים" בזיטומיר, אשר הי' שורש פורה ראש ולענה, ובו גידלו דורות של פורקי עול וכופרים בעיקר, ורבים חללים הפילה ועצומים כל הרוגיה.

הלוא הוא "המסיונר של ההשכלה" – כפי שמכנה אותו צדרבוים עורך "המליץ" – אשר הקהיל קהילות הרבה, וקיבץ נערים בכל עיר ועיר, להאיר את עיניהם. והיה מטיף להם לנתוץ את העולם הישן, השרוי בחשכת ימי הביניים, לשנות את אורח החיים היהודי, ולבנות עולם חדש מלא אורה – וכך כותב גוטלובר על עצמו: "הלא כל ימי אנוכי עמל ויגע לפקוח עינים עוורות, כאשר עשיתי בדובנא, בקרמניץ, במאהליב, בקמניץ, בברדיטשוב, בורשא, בזיטומיר ובאודסה ועוד ועוד, מנעורי עד היום הזה למדתי להלחם עם הפנטיקים מלחמת חנופה, ובכל מדרך כף רגלי ידי נטויה, זה שלושים שנה, להכות בהם מכה רבה".

בהיותו בקמניץ העלה ברשתו תלמיד ישיבה, עילוי עצום, שלגדולות נוצר, יתום בן 14 שנה, אשר בגיל 9 כבר ידע על פה את כל התנ"ך, גוטלובר הכניסו לתוך ביתו, והבת שלו לימדה אותו רוסית וגרמנית, והתגדל על ידו לסילון ממאיר לבית ישראל הלוא הוא לוחם מלחמת ההשכלה הידוע מנדלי מוכר ספרים, אשר כל ימיו היה אסיר תודה לגוטלובר על אשר פתח לפניו עולם חדש, והוציאו מאפילה לאור גדול – ה"חפץ חיים" היה מספר שהוא עצמו כמעט שנפל ברשת ההשכלה, שטמן לו אדם הכהן לבנון, חברו של גוטלובר, וכפשע בינו ובין התהום – אפשר לתאר איזה גדול הדור איבד עם ישראל על ידי גוטלובר זה?"

איך הזכרתי בכל זאת את שמו, והרי עליו נאמר "שם רשעים ירקב"? – כי לאחרונה הביאו אותו כעד! כ"מבין"... לכן הבאתי את המשל שהוא עצמו המשיל.

לאחרונה יצאה חוברת בשם "בואו חשבון" אודות מחברו ר' מנדל לפין. מחבר הקונטרס כותב: "המקור הכמעט יחידי לתולדות חייו של ר' מנחם מסימטיאנוב הוא מאמריו בהמשכים של אברהם בר גוטלובר, בכתב העת "המגיד", שהודפסו בספר "זכרונות ומסעות", של א.ב. גוטלובר במבוא של הקונטרס כתוב: מסקנת הדברים היא כי המחבר נ"ע היה אחד מחכמי וצדיקי הדור! "חזי מאן גברא רבה דקא מטהיד עליה" וכאן הוא מביא את עדותו של גוטלובר שאחרי שר' מנדל סטנוב שהה בעיר ברלין, והידוע משה מנדלסון שגר בברלין אשר שמע את שמעו, קרבהו, ויהי אוהבו ומכבדו כל הימים אשר שכן כבודו בעיר שתי שנים במספר, "ויצא ר' מנדל לפין שלם מברלין כאשר בא שמה שלם בתורתו שלם באמונתו"

וכיון שהשתוקקתי לראות את הדבר ממקורו – הלכתי לספריה לראות את ספר ה"זכרונות ומסעות" של גוטלובר, וכשדפדפתי בו לחפש את מה שבקשתי לראות מצאתי, דרך הילוכי, כמה פנינים:

ראשית מצאתי שם בעמ' 61 את המשל של ה"מבין" וזה הדליק אצלי מיד "נורה אדומה" לתהות על קנקנו של ה"מבין", שפסק את פסוקו שר' מנדל סטנוב יצא "שלם בתורתו שלם באמונתו" מבית מנדלסון אחרי שהיה בקרבתו שנתים ימים. אמנם ידעתי היטב מה שהחוקרים וההסטוריונים כותבים עליו – אבל כיון שראיתי בקונטרס "בואו חשבון" הנ"ל, בפרק "המקורות ואמינותם", שאי אפשר לסמוך על החוקרים כי הם כותבים מהרהורי לבם... ולכן רציתי לראות מה שגוטלובר כותב על עצמו, ולראות את קנה-המידה שלו, ומזהנדע מה כוונתו "שלם באמונתו".

מצאתי שם בעמוד 27 "כל העמים כולם הולכים קדימה, לקול הזמן, וישראל עוד רד עם מנהגיו הקדומים, אשר לא עמד טעמם בם, ופניהם כתואר פני המת הקבור זה מאות בשנים, התקנות והגזרות שגזרו הרבנים וראשי הישיבות עוד לא סרו מקרב מחננו עד היום, ומי יודע כמה יגיעות תיגע עוד ההשכלה בטרם יעלה בידה להסיר זמורות זר אלה מכרם עמנו, למען לא יהיה עוד ישראל למשל ולשנינה וירום קרנו בכבוד".

בעמ' 207 הוא כותב על ספר "שיר השירים" שהוא קודש קדשים!

כשנסיעה דעתנו מן המבארים והחוקרים החדשים, בין שהם בני בריתנו ובין שאינם בני ברית, העושים שיה"ש חול ככל שירי עגבים ממין זה, ונשים לב לדעת חכמינו הקדמונים, בעלי האסופת, ששמו חותם צר על ספרי הקודש, לאמור: עד פה תבואו ולא תוסיפו, הנה אנחנו רואים שבעיניהם היה שיה"ש קודש וכל דבריו אבני כיס יקרות ונעלות, והאות שהם הרחיקו מגבול ספרי הקודש ספרים הרבה שאינם נופלים בערכם מס' שיה"ש, ואולי עוד עולים עליו במעלת ענייניהם, כמו ספרי "בן סירא" ו"חכמת שלמה" וכו' (עמ' 207)

אגיד האמת ולא אכחד, כי שנאתי חנף, כי אין אני רואה שום כוונה אחרת בס' שיה"ש זולתי המובן ממשוטן של דבריו, ובעיני לא יגרע ערכו בעבור היותו שיר של אהבה, ואדרבה עוד יגדל בעיני. (עמ' 126)

אוצר החכמה

ה"מבין" הזה כותב בעמוד 125: ומציג לראוה את קנה-המידה שלו.

רוב העם עושיו הטפל עיקר והעיקר טפל כדרכם מאז בדיני התורה. לא ידעו ולא הבינו היהודים בארצנו בימים ההם, שאפשר לבניהם להיות יהודים כשרים ונאמנים לאלוהים ולעמם, אם גם חס ושלום, יקר מקריהם בלכתם לבתי-הספר לכתוב בשבת יותר משתי אותיות, ותרי"ג מצוות שניתנו לישראל אם יעבור היהודי לפעמים על אחת מאחת מאלה לעת הצורך, אינו חס ושלום כופר בעיקר ולא יצא מכלל ישראל. (עמ' 125)

אגב, ב"האסיף" של נחום סוקולוב, שנת תרמ"ה עמ' 11 כתב גוטלובר שיר לכבוד משה מונטיפיורי, ליום הולדתו המאה, על ארבעה אנשים גדולים שהיו בישראל בשם משה: משה רבנו, הרמב"ם, משה מנדלסון, ומשה מונטיפיורי...

ועתה נראה מה שגוטלובר כותב על סטנוב, מה שמחבר הקונטרס "בואו חשבון" העלים מתוך אותם קטעים שהוא מצטט מהם – בבחינת "פלגינן דיבורא"... ועוד עדויות שגוטלובר מעוד על סטנוב שבעל הקונטרס העלים ולא הביא אותן כי "פלגינן נאמנות"...

שמה בתוך הבאים. הרמבמ"ן ז"ל, אשר שמע את שמעו, קרבהו בשתי ידיים ויהי אוהבו ומכבדו עד מאוד כל הימים אשר שכן כבודו בעיר, ושתי שנים ישב הרמ"ל בברלין ותדבק גם נפשו בנפש הרמבמ"ן ז"ל עד שחשבו לרבו ומורו. (עמ' 199)

גם החכם הר' מנחם לפין ז"ל ונפשו שבעה חכמה ודעת ואמרי נועם ששמע מפי אביר החכמים הרמבמ"ן ז"ל והרוח הגדולה וחזק המפרק הרים והופך הקערה על פיה לא נגע בקצהו, ויצא רמ"ל שלם מברלין כאשר בא שמה, שלם בתורתו, שלם באמונתו והשביע נפשו בצחצחות החכמה עד בלי די. (עמ' 201)

ובעמוד 202 הוא כותב:

"ויותר שהיה ר' מנדל סטנוב חכם עוד בקש ללמד דעת את העם, ויבקש תחבולות ועצות נמרצות להביא את ההשכלה תחת צל קורתם של ההמון הרב".

בעמוד 207 הוא מטיל בוקי סריקי בסטנוב ה"שלם באמונתו", וכך הוא כותב:

קשה להאמין שלא עלה עוד שום ספק על לב הרמ"ל במחבר ס' קהלת, אמנם זה ברור אצלי, שאם גם היה הרמ"ל מאמין בבירור שהס' איננו לשלמה בן דוד, כרעת החדשים, לא היה משים לבו לזה בהעתקתו ובביאורו, ולא היה מזכיר דעה זאת, כדי שלא לבטל מטרת כוונתו לקחת לב העם ולישר תלמי לבניהם לחכמה, כי לא כדורנו דורו. אלמלא הוציא אז מפיו ספק על מחבר הס' הזה, היה די לו לאסור כל חיבורו ולא הסכימו עליו רבני זמנו ולא היה אפשרות בידו למשוך עליו עיני הקוראים ולבם.

קשה להאמין? – והרי, אדרבא, איך אפשר להאמין ולחשוך יהודי שלם באמונתו שיחשוב כך!

דרך אגב, גילה לפי תומו, את צביעותו של סטנוב ואת "סוד" ההסכמות של רבני זמנו על ספריו.

ואם הרבנים יסרו את ההשכלה בשוטים, הנה הצדיקים והחסידים יסרו אותה בעקרבים. הצד השווה שבהן, ששתיהן גדרו הדרך בעד ההשכלה ויבנו דייק וישפכו סוללה, לבלתי תת את המשחית הזה, המכה בעברתו את שתיהן גם יחד לבוא בשערי הארץ. אולם האומר לחרס ויזרח שם קץ גם לחושך הזה, אם לא בפעם אחת, אבל מעט-מעט כי הגיעו קרני אור מארצות אשכנז לארצות האלה ויגרש מפניהן חושך. בארץ ליטה הגיעו הקרניים האלה בדרך ישר מפרוסיה הקרובה שמה. ההשכלה מפרוסיה באה ומרלין זרחה להם, על כן זה שם המשכילים אשר יקראו להם שמה עד היום "בערלינער": ובמחוזות ווהלין ופודוליה באה ההשכלה בדרך אוסטריה ובנותיה, הלא הנה ערי גאליציה, ובראשן הערים ברודי ולמברג. הקרניים האלה המעטים נקבצו נאספו על-יד על-יד זהיו למאורות.

וילך איש מבית לווין מעיר קטנה ניקולאייב הסמוכה לעיר קונסטאנטין-ישן, הוא ר' מנחם מנדיל לווין (או לפיו) הנקרא בפי כל ר' מנדיל מסאטאנוב (כי משם מוצאו) להתרפאות מחוליו לעיר ברלין בירת פרוסיה, והאיש חכם גדול בתורה ויד ושם לו בחכמת ההנדסה, ויארה שם לחברה עם הרמב"ם ז"ל ויהי לו לדיע ולתלמיד מובהק, ובשובו לארצו ולמולדתו וכל טוב מורו ומלמדו להועיל בידו, ויפיץ עין אורו סביב-סביב וזרח אור לישרים, המה תלמידיו הרבים אשר בערים סביב למקום מושבו, וכאשר מטבע האור לגרש מפניו חושך, כאשר יאמר משל הקדמוני:

ברק האמת כי זרח אפל השקר כלו ברח.

לכן לא היו ימים מעטים ואור החכמה עשה לו כנפיים ותימלא הארץ אותו. לא היתה עיר בכל הערים האלה, אשר לא נמצאו בקרבה אנשי חכמה ומדע, ואם אמנם היו נרדפים על צוואריהם מחמת המציקים להם אשר רבו בארבה, בכל זאת חכמתם מצאה לה דרך ללכת הלאה ותלך הלוך וגבור מיום ליום ומשנה לשנה עד היום. (עמ' 71).

בעמוד 69 פרק ה' "ליהודים היתה אורה" – אחרי שתיאר את האור שזרח בגרמניה, בעוד שברוסיה ופולניה היו היהודים שרויים בחושך של ימי הביניים, באשמת הרבנים והחסידים שמנעו מהם את אור ההשכלה – הוא מספר איך הגיעה ההשכלה גם שם, וכותב (בעמוד 70): מי מילל ליהודי רוסיה ופולין כי מנגהו (של מנדלסון) תופיע נהרה גם ליהודי רוסיה ופולין, ואור חדש עליהם יאיר, הלא זה האיש משה בן מנחם אשר ממנו מתחלת תקופה חדשה בקורות עם ישראל כי קרן אור פניו וקרנים מידו לו להאיר ארץ ולדרים – אבל קרנים אלה הגיע לשם לאט לאט... וכיצד? – "וילך איש מבית לוי, הנקרא בפי כל 'ר' מנדל מסטאנוב", לברלין ויארץ שם עם הרמבמ"ן וכו' ובשובו לארצו וכל טוב אדוניו בידו הפיץ את ההשכלה ברוסיה ובפולניה" עד שלא היו ימים מעטים "ואור החכמה עושה לו כנפים ותמלא הארץ אותו, ולמרות חמת ה"מציקים" בכל זאת חכמתם מצאה לה דרך ותלך הלוך וגבור".

ובעמוד 142 הוא כותב על ר' יצחק מסאטנוב ור' מנדל לפין מסאטנוב "שהיו שניהם בדור החכם מאור הגולה הרמבמ"ן ז"ל, והאחרון היה תלמידו והאיר עיני ארצנו בשובו מהתם להבא, שטו העם ללקוט ממגד תבואות החכמה והביאו אשר ליקטו לתת לפני אחיהן לאכול מפריהם ולשבוע מטובם.

ועמוד 79 בכרך א' הוא כותב על המשכילים הראשונים ברוסיה ופולניה שהיו נאלצים לעשות שליחותם בסתר כדי שיוכלו להוציא את זממם "כי לא סרו המשכילים המעטים האלה מדרכי יתר העם ומנהגיהם, כי טוב לגבר אשר נפשו איוותה להעלות נר הדעת בקרב עמו, לשאת עול מנהגיהם וללכת בחוקותיהם, ולא יחלל את קדשי העם – אז ידיו תעשינה תושיה, והושע יושיע את עמו למשכו מטיט הסכלות והבערות. בדרך הזה הלכו רבים מנושאי דגל ההשכלה ויעשו חייל".

ובכן אם מקבלים את עדותו של גוטלובר, ולא אמרין "פלאגין נאמנות", היה ר' מנדל סטנוב אשר הביא את ההשכלה לרוסיה ופולין והוא אשר הפיצה ברבים עד שלא היו ימים מועטים עשה לו כנפים ותמלא הארץ... ותלך הלוך וגבור מיום ליום ומשנה לשנה עד היום".

ואותו "מבין" אשר כותב על מנדלסון (בעמ' 199): "העם ההולכים בחשך ראו אור גדול בכבוד מורנו הרמבמ"ן ז"ל אשר "חוברו בו יחד תורה וחכמה ויראת ה' טהורה" באותה אמת מדה הוא מעיד על ר' מנדל לפין שאחרי שמנדלסון "קרבהו במשך שתי שנים בשתי ידיים, והיה אוהבו ומכבדו עד מאד, ותדבק גם נפשו בנפש הרמבמ"ן ז"ל עד שחשבו למורו ורבו" "ונפשו שרעה חכמה ודעת ואמרי נועם ששמע מפי אביר החכמים הרמבמ"ן ז"ל – יצא ר' מנחם לפין

מברלין שלם באמונתו והשביע נפשו בצחצחות החכמה עד בלי די – ומתוך עדותו זאת מסיק מחבר הקונטרס שמנדל סטנוב הי' "מחכמי וצדיקי הדור".

המסקנה היא שמנדל סטנוב היה מנושאי דגל ההשכלה והוא אשר הביא והפיץ את ההשכלה לרוסי' ופולין – כעדות גוטלובר וכעדות כל ההסטוריונים, למרות שבחיצוניותו התנהג כאחד היראים והשלמים, והתזכיר בצרפתית ששלח לממשלה הפולנית יוכיח – כי כל מי שענינו אינן משוחדות לא יקבל את סברותיו של מחבר הקונטרס כי היה זה "תחבולה מחוכמת" של סטנוב...

האמת היא שהספר "חשבון הנפש" בעצמו הוא ספר טוב ומועיל. בספר זה יש הדרכה איך להכיר את המידות, ואיך להתגבר עליהן ולתקן – "וקבל האמת ממי שאמרו" – והרי הוא כהרבה ספרי פסיכולוגים וכ"ספר המידות" לאריסטו – אך אין הוא ספר קדוש ואין לברוך אותו, ואף להעמידו, בין ספרים קדושים כ"ארחות צדיקים" ו"מסילת ישרים" וכדומה.

גם הפרק "חכמת הפסלנות", ליקוטים סימן קע"ט, אינו מעיד על מחבר הספר שהיה אמנם מצדיקי הדור.

כאשר ראה הרמ"ל, בהיותו בברלין, את אשר עשה משה לעיני כל ישראל בארץ אשכנז, והבין היטב את התכלית המרוצה להוליך את אחינו בני ישראל קוממיות לקראת החכמה אשר היתה זרה להם, שם אל לבו לעשות כמעשהו גם הוא בארצו. (עמ' 205).

ראו אור גדול בכבוד מורנו הרמבמ"ן ז"ל, אשר חוברו בו יחד תורה וחכמה ויראת ה' טהורה. התחברותו עם החכם המליץ. (עמ' 199).

בעל הקונטרס כותב בעמ' כ"ד: "דרך מנדלסון פגש רבי מנחם לפין גם את יתר משכילי ברלין, והתבונן מקרוב במעשיהם המקולקלים, דבר שללא ספק שמש אותו אח"כ בכותבו את הליקוטים לספר "חשבון הנפש", והוא מביא מתוך המאמר של ד"ר הלל לויין "כי למשכילי ברלין אלו מתכוין מחבר חשבון הנפש בכינוי "רשע" – ועל זה הוא כותב ש"רק מי שהדבר חורה לו יכול לכתוב עליהם בסגנון כה חד וכואב" – וזה, כמובן, ראייה לעדותו של גוטלובר שמנדל לפין יצא מברלין "שלם באמונתו". הרי זה כאילו יביאו ראייה שמנדלסון הי' מאמין בכל י"ג העיקרים מזה שהוא כתב ספר להוכיח ענין השארת הנפש... (הספר נקרא בשם "פעדאן") – אני הכרתי אישית איש מפורסם מאד ששעה אחת אחרי תפלתו היה יושב, מכורבל בטליתו עד חוטמו ואומר בקול רם את היום "תהילים" בבכיות קורעות לב ובדמעות שליש, ויתכן שהאמין בכל י"ג עיקרי היהדות – חוץ משלש מלים שהוציא מתוך העיקר השמיני "המצויה עתה בידנו..." הוא האמין כמובן, שהתורה ניתנה למשה בסיני אבל... התורה שבעל פה "התפתחה" אח"כ ר"ל, הוא עמד בראש מוסד שמחנך דורות של כופרים בתורה שבע"פ.

לא הגאון ר' זונדל מסלאנט זצ"ל, שהעתיק חלק מן הספר בכתב ידו, ולא הגרי"ס ולא הגר"י מלצאן והגרי"א שר זכר צדיקים לברכה, שהשתדלו בהוצאה לאור של ספר חשבון הנפש, מעידים על המחבר – הם קיימו "קבל האמת ממי שאמרו".

בעל הקונטרס כותב שאי אפשר לומר על ר' מנדל סטנוב שהוא היה מן המשכילים על סמך מה שכתבו החוקרים המשכילים כי "את כל מי שיד ושם לו בחכמת העולם ניסו המשכילים לשייך לקבוצתם... הגר"א ר' יעקב עמדין והרמח"ל כולם למשכילים נחשבו" – על הערכותיהם ועל פירושיהם של חוקרים אלו, כמובן, שאין לסמוך – אבל קשה לפקפק בעדותו של גוטלובר בקונטרס "זכרונות לקורות השכלת עמנו בארץ רוסיה" עמ' 6 (האסיף תרמ"ה) "לא אלמן ישראל ממתי מעט משכילים... איש דגול מרבבה אשר שינס מתניו להועיל לעמו ולהוציאם מעבדות הפתיות לחרות ההשכלה... האיש המעולה ההוא היה הרב החכם הגדול ר' מנדל לעפין, תלמידו וחברו של הרמבמ"ן... אשר היה הראשון למפיצי השכלת עמנו בארצנו..." – וכן מה שכתב לעפין לנחמן קרוכמל, ראש וראשון לכופרים בדברי חז"ל שהפיץ את דעותיו בספרו "מורה נבוכי הזמן", כשהיה עדין "נחבא אל הכלים": "אתה אשר נקל לך להאיר לעמך מחדר משכבך אם תאחוז עט סופר – אתה תאסוף ידיך? תתחבא בזוית ביתך ותאמר חכמתי? הן חכמתך הן רבות מציאה נפשך, אולם הכי לך לבד חכמתך? הלא למחית נפש שלחך ה' הנה, לפקוח עינים טחות ולשלח נפשות רצוצים חפשי! (כרם חמד א' 5-74). וכן מה שאמר לקרוכמל בנאומו במסיבה שערכו לו משכילי העיר ברודי למלאות לו 70 שנה: "מה מועיל לנו השמש בכל הדורה אלמלא הפיץ עלינו קרני זהרו, מה היתה התועלת ברוח אלקים שנחה על נביאנו אלמלא שקדו להביא להמוני העם את רוח הקודש אשר נחה עליהם? – ואתה שיש לאל ידך להביא אור לעמך, אתה שאלקים יעדך לפקוח עיני העוורים המגששים בחושך, להוציא הנפשות הנמקות בבית כלאן! אתה יושב כלוא בחדרך ומסתפק בזה שאצרת לעצמך הרבה דעת ואין ידך מושטת לקחת העט לידך!". צינברג כרך ג' עמ' 330. – גם כשהוא מעודד הפצת ספרי כפירה שם שמים שגור על פיו כי הוא האמין בחלק גדול של י"ג העקרים! – וא"כ, אדרבא! איך מקבל בעל הקונטרס את הערתו ואת פירושו של גוטלובר, שלפין חזר מברלין "שלם באמונתו", הרי הוא צריך להציג את לפין כבר סמכא, כ"שלם באמונתו", כדי להראות עד כמה חשוב נחמן קרוכמל, וספרו "מורה נבוכי הזמן", בעיני המאמינים השלמים ועד כמה דעותיו של קרוכמל מקובלות עליהם.

בעל הקונטרס מביא בעמוד כד. מתוך מאמר שכתב ד"ר הלל לויז על ר' מנדל סטנוב בספר היובל לפרופ' יעקב כץ. וחשב שרק הוא יכול להגיע לספרי החוקרים ולמאמריהם ולא יבדקו אחריו...

ובכן, בעל הקונטרס נאמן לשיטתו של "פלגינן נאמנות" – הוא איננו מביא מה שכתוב שם: "דמות מרכזית בחבורת משכילי גליציה הוא מנדל לפין "לפין נחשב ל"מנדלסון של גליציה" (עמוד קפ"ב). "אבי ההשכלה הגליציאית" (עמ' ק"צ).

הוא איננו מביא ש"לפין ראה ברבני פולין אנשים שיוכלו לאחר טיפול נכון, להפוך דוקא לנושאים ומפיצי של ההשכלה... דוקא עם קבוצה זו ניסה לפין לטפח יחסים ידידותיים, כשהוא מאיץ בממשלה לתמוך בשכבה זו, ולארגנה מחדש, כדי שתוכל להיות פעילה בביצוע הריפורמה... בזכות מעמדם המכובד שהיתה להם עדין בעיני המוני היהודים..." (עמ' קפ"ד).

"לפין חוזר על ההצעה להקים בית ספר, שבו תהיה שפת ההוראה פולנית, ושממנו יצאו בוגרים אשר ישמשו כמזכיריהם של הרבנים" (עמ' קפ"ה).

"תכנית ההשכלה של לפין המנוסחת במונחים המסורתיים של תורה ומצוות, תאמו את כוונת מחברו להחדיר ערכים מבלי שקוראיו יהיו מודעים לכך. הערמוניות שבשיטתו מנעה התגוננות מצד המסורתיים, שאליהם כיון את כתביו – כמו שאמר לפין עצמו – כי דבר תוכחה "צריך להטעימו במליצות ערבות, כמו שנותנים רפואה לתינוקות" (עמ' קצ"א).

במקורות אחרים מצאתי על מנדל לפין:

"עשה הרבה להקמתם של מוסדות חינוך ברוח ההשכלה בטרנפול ובברודי".

"יוסף פרל הושפע במיוחד ממנדל לויין"

"במסלול ההלשנות היה זה מנדל לפין ששרטט לראשונה דרכי מלחמה אלה בחסידות".

"השתתף עם יוסף פרל בחיבור כתביו נגד החסידות".

"עודד את נחמן קרוכמל להעלות בכתב את משנתו". "גישתו הושפעה מן המגמות שבאו

לידי ביטוי ב"דברי שלום ואמת" של וייזל"

מי חיבר את הספר "קיצור סמ"ג"?

(ספר שחיברו כומר)

כשנשאל ר' אברהם דנציג מה ראה לקרוא את ספרו "חיי אדם" – ענה: "כי אין רצוני שיעשו ממנו "קיצור"..."

לא כאן המקום למנות ספרים שקוצרו על ידי המחברים עצמם, או מחברים שזכו ומלאכתם נעשתה על ידי אחרים – נציין רק שעל פי רוב היה המקצר הולך בעקבות הספר הארוך ומתמצת את כל התוכן, בבחינת "מועט המחזיק את המרובה", ונביא כאן שתי דוגמאות.

הרשב"א כתב את ספרו "תורת הבית" בו הוא מביא את פסקי ההלכה עם מקורותיהם מן המשנה והתוספתא, וגם את המשא ומתן שבגמרא עם דברי המפרשים והפוסקים שקדמוהו, והוא בעצמו כתב את "תורת הבית הקצר", בו הוא מביא רק את ההלכות, ללא מקורות, ובלי משא ומתן בהלכה.

גם רבי יוסף קארו קיצר בעצמו את ספרו הגדול "בית יוסף". בספר זה כלולים פרטי כל הדינים, הנהוגים בזמן הזה, שמביאים כל הפוסקים שלפניו לדורותיהם, עם ציון כל המקורות שלהם בתלמוד בבלי וירושלמי וכל ספרי חז"ל והגאונים, ונתבאר בו כל דין ודין באר היטב – ראיתי אני בלבי" – כותב המחבר בהקדמתו ל"שלחן ערוך" – "כי טוב ללקט שושנים בדרך קצרה, בלשון צח, הלכה פסוקה באין אומר ואין דברים וכו' לחלקו לשלשים חלקים, ללמוד